

Mariusz Mróz

Wojskowe Biuro Historyczne

ORCID: 0000-0002-6821-8255

JÓZEF ANDRZEJ TESLAR I TEKI TESLARA

Józef Andrzej Teslar and the Teslar's Files

Summary: Józef Andrzej Teslar was an extraordinarily prolific propagator of Polish culture and literature. He was mostly active in the interwar period in France. For the greater part of his professional life, he was working for the military. Commissioned by Military Historical Bureau, he copied documents related to „L'Armée bleue”. This article presents Teslar's profile, his activities in the fields of military, literature, archival work and the popularisation of Polish culture and literature, with a special focus on his stay in France in 1920s and 1930s.

Keywords: Polish Army in France, Superior School of Warfare, Jadwiga Pogorzelska, Józef Andrzej Teslar, Historical Service, Teslar's Files, Military History Bureau

Słowa kluczowe: Armia Polska we Francji, École supérieure de guerre, Jadwiga Pogorzelska, Józef Andrzej Teslar, Service historique, Teki Teslara, Wojskowe Biuro Historyczne

Józef Andrzej Teslar jest postacią zapewne lepiej znaną historykom literatury, niż historykom wojskowym. Krótka wpis w *Encyklopedii PWN* określa go jako „poetę, publicystę i tłumacza”¹. W mojej ocenie, opartej o analizę jego działalności, bardziej trafnym wydaje się określenie: literat oraz popularyzator języka polskiego i literatury, tłumacz, żołnierz Wojska Polskiego (WP). Niniejszy artykuł podzielony został na dwie części. Pierwsza przybliży sylwetkę Józefa Andrzeja Teslara, natomiast w drugiej przedstawiony został okres jego trzyletniej pracy (lata 1929–1931) w Service Historique francuskiego Sztabu Generalnego.

¹ *Teslar Józef Andrzej*, [w:] *Encyklopedia PWN*, wersja internetowa: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Teslar-Jozef-Andrzej;3986834.html> [dostęp: 07.08.2020].

Na realizację tego właśnie zadania otrzymał on dodatkowe odkomenderowanie z Wojskowego Biura Historycznego.

Dnia 30 listopada 1889 r. niedaleko Krakowa, w miejscowości Krzeszowice, urodził się Józef Andrzej Teslar. Jego matką była Maria z domu Jakowlew, ojcem zaś Antoni Teslar, który pracował jako kuchmistrz u hrabiów Potockich w Krzeszowicach. Zapewne ta praca zainspirowała go do napisania książki pt. *Kuchnia polsko-francuska*, która została wydana po raz pierwszy w Krakowie w 1910 r.² Józef Teslar miał liczne rodzeństwo, a kilku z jego braci (m.in. Tadeusz, Aleksander i Antoni) również posiadało talenty literacko-artystyczne. Kiedy ojciec zakończył pracę u hrabiów Potockich, zajął się kupiectwem³, a cała rodzina przeniosła się do Krakowa. W tym mieście Józef kontynuował naukę. Uczęszczał do Gimnazjum św. Anny. Tam zaczął wykazywać zaangażowanie zarówno na polu literackim, jak i patriotycznym. Pisał wiersze, reportaże, a także pobierał nauki gry na skrzypcach. W roku 1908 zdał maturę i rozpoczął studia na uniwersytecie we Lwowie (do 1910 r.), a następnie w Krakowie (do 1912 r.). Studiował filozofię oraz filologię polską.

Jego pierwszy opublikowany tekst nosił tytuł *Wrażenia z wycieczki do Królestwa Polskiego* i ukazał się w tygodniku „Ojczyzna” (1908, nr 42)⁴. Dwa lata później miał miejsce jego literacki debiut. W Krakowie wydany został wówczas zbiór lirycznych utworów zatytułowany *Gawędy duszy*⁵. Z kolei w 1912 r. Teslar opublikował swoją pierwszą pracę naukową zatytułowaną *Wpływ Biblii na Zygmunta Krasińskiego*, którą przygotował pod kierunkiem prof. Ignacego Chrzanowskiego⁶. Tak więc już od czasów szkolnych pochłaniał go świat literatury, od poezji po prozę, nie wyłączając nawet prac naukowych. Praktycznie co roku ukazywał się jego nowy tekst lub utwór, a tematyka tych prac, nawiązująca często do motywów religijnych sprawiła, iż zaczął być uważany za poetę o „zabarwieniu religijnym”.

Jednocześnie Teslar włączył się w nurt pracy patriotycznej. Wstąpił do związku młodzieży Eleusis, którego nadrzędnym celem było wychowanie narodowe, rozbudzanie miłości do ojczyzny, a tym samym kształtowanie nowego pokolenia polskich obywateli, którzy mieliby służyć Polsce po jej wyczekiwanym odrodzeniu. Od 1910 r., wraz z pojawieniem się na ziemiach polskich ruchu skautowego, niektórzy członkowie Eleusis zaczęli włączać się w jego orga-

² Niespełna sto lat później ukazał się reprint tej pracy. Zob. A. Teslar, *Kuchnia polsko-francuska*, Warszawa 2009.

³ *Teslar Józef Andrzej 1889–1961*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 8, red. J. Czachowska, A. Szałagan, Warszawa 2003, s. 316–317.

⁴ *Teslar Józef Andrzej 1889–1961*, [w:] *Współcześni polscy...*, s. 317.

⁵ Reklama księgarni G. Gebethnera i Sp. w Krakowie, „Górnoślązak. Pismo codzienne, poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku”, 11 III 1910 r., s. 6.

⁶ J.A. Teslar, *Wpływ Biblii na Zygmunta Krasińskiego*, „Przegląd Polski” 1912, t. 193, kwartał III (styczeń, luty, marzec), s. 249–270.

nizację, tworząc pierwsze drużyny harcerskie⁷. Zapewne wtedy Teslar zetknął się z harcerstwem. W okresie II Rzeczypospolitej osiągnął najwyższy harcerski stopień instruktorski – harcmistrz⁸. Oprócz tego wstąpił także do 1. Drużyny Polowej „Sokoła”⁹. Można więc stwierdzić, że już od lat młodzieńczych jego życie przepełniały i kształtowały dwie miłości – do ojczyzny i do literatury. Co ciekawe nie konkurowały one ze sobą, ale wzajemnie się uzupełniały, pobudzając go do dalszych działań, w tym m.in. do późniejszej popularyzacji kultury polskiej we Francji.

Wraz z wybuchem I wojny światowej Teslar trafił do II Brygady Legionów Polskich. Najpierw służył jako szeregowiec w 2. Pułku Piechoty, a następnie w 6. Pułku Piechoty. Później został referentem prasowym Komendy Legionów, a 23 sierpnia 1915 r. awansowano go na chorążego¹⁰ i skierowano do 4. Pułku Piechoty. Z kolei w 1917 r. objął stanowisko komisarza werbunkowego w Łodzi. Jeszcze w tym samym roku (27 lipca 1917) przeniesiono go do Krakowa, gdzie pracował w archiwum Legionów Polskich¹¹. W tym też czasie, pomimo prowadzonych działań wojennych, stale tworzył. Włączył się w wydawanie jednodniówek legionowych oraz druków ulotnych różnego typu. Wspólnie z Henrykiem Lewartowskim oraz Bolesławem Pochmarskim opublikował w 1915 r. pracę pt. *Szlakiem bojowym Legionów. Krótki zarys organizacji i dziejów 2. Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicyi i na Bukowinie*. Jednocześnie wysyłał do prasy liczne wiersze oraz listy, które publikowane były m.in. w: „Dzienniku Narodowym”, „Wiadomościach Polskich”, „Czasie”, „Głosie Narodu”, „Nowej Reformie”¹². Niezwykle owocny, pod względem pracy twórczej, był dla Teslara rok 1916. Ukazały się wówczas publikacje: *Czwarty Pułk. Rok działań wojennych 4-go Pułku Piechoty Legionów Polskich od dnia 10 maja 1915 roku do dnia 10 maja 1916 roku*, *Skarbczyk legionisty: (przewodnik polowy żołnierza polskiego)*, *Pod znakiem Legionów, X. Przykazań Legionisty, Rytmy wojenne 1914–1916*. Napisał także wstęp do wydanego w tym też roku albumu fotograficznego *Legionowo*.

⁷ M. Polańska, *Związek Eleusis i jego czasopismo*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2000, t. 3, z. 1, s. 55.

⁸ M. Szczerbiński, K. Wasilewski, *Działalność harcerstwa w zbiorowościach polonijnych w latach 1919–1939*, [w:] *Studia z dziejów harcerstwa na obczyźnie (1912–1946)*, red. S. Łopato, L. Nowak, M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 103.

⁹ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce. W kręgu autorów Oficyny Nicejskiej Samuela Tyszkiewicza 1940–1947*, Warszawa 2002, s. 195.

¹⁰ H. Lewartowski, B. Pochmarski, J.A. Teslar, *Szlakiem bojowym Legionów. Krótki zarys organizacji i dziejów 2. Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicyi i na Bukowinie*, Lwów 1915, s. 19.

¹¹ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 195.

¹² *Teslar Józef Andrzej 1889–1961*, [w:] *Współcześni polscy...*, s. 317.

Początek 1917 r. to również zmiany w jego życiu osobistym. 18 stycznia w parafii św. Krzyża w Łodzi zawarł związek małżeński z Jadwigą Pogorzelską¹³, która dzieliła z nim zamiłowanie i pasję do literatury. W następnym roku przyszło na świat ich pierwsze dziecko. Syn Krzysztof Stanisław urodził się 22 września 1918 r. w Siedlcach¹⁴, drugi syn Michał Maria natomiast – 29 września 1919 r. w Krakowie¹⁵. Teslar, pomimo służby w Legionach oraz zmiany sytuacji rodzinnej, nie rezygnował z pracy literacko-naukowej. W 1917 r. opublikował artykuły pt. *O nowym polskim przekładzie Czterech Ewangelii*¹⁶ oraz *Apokalipsa w listach Z. Krasieńskiego do A. Cieszkowskiego*¹⁷. Przygotowywał również *Projekt „Instytutu Narodowego”*. *Memoriał przedłożony Królewsko-Polskiemu Ministerjum Oświaty w sprawie upaństwowienia organizacji pracy kulturalno-oświatowej w Polsce*, który wydany został w 1918 r. w Krakowie. W myśl zawartych w nim założeń, tego typu państwowy instytut powinien roztoczyć pieczę nad kulturą narodową¹⁸.

Wraz z przejściem przez II Brygadę Legionów linii frontu w lutym 1918 r. zmieniło się również położenie samego Teslara. Pod koniec miesiąca został aresztowany przez władze austriackie i internowany w obozie w Witkowicach pod Krakowem, skąd dość szybko zbiegł. Po tej ucieczce, obawiając się, aby Austriacy nie przejęli Archiwum Legionów Polskich, ukrył je w Akademii Umiejętności w Krakowie¹⁹. Po zabezpieczeniu archiwum zatroszczył się o własne bezpieczeństwo. Przybierając fałszywe nazwisko, jako Andrzej Pogorzelski, przedostał się do Warszawy, gdzie rozpoczął pracę na stanowisku sekretarza w Sekcji Szkolnictwa Średniego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po pięciu miesiącach, na własną prośbę zwolnił się z tej posady²⁰ i przeniósł do

¹³ Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (CAW-WBH), Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych (APO), 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Metryka ślubu, Łódź 19 I 1917 r., b.p.

¹⁴ Krzysztof Stanisław Teslar służył podczas II wojny światowej w AK. Został rozstrzelany przez Niemców 11 stycznia 1945 r. pod Warszawą.

¹⁵ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Wyciąg z ksiąg metrykalnych, Kraków 18 VI 1923 r., b.p.

¹⁶ J.A. Teslar, *O nowym polskim przekładzie Czterech Ewangelii*, „Przegląd Powszechny” 1917, r. 34, t. 136, z. 6, s. 790–806.

¹⁷ J.A. Teslar, *Apokalipsa w listach Z. Krasieńskiego do A. Cieszkowskiego*, „Przegląd Powszechny” 1917, r. 34, t. 137, z. 8/9, s. 299–311.

¹⁸ J.A. Teslar, *Projekt „Instytutu Narodowego”*. *Memoriał przedłożony Królewsko-Polskiemu Ministerjum Oświaty w sprawie upaństwowienia organizacji pracy kulturalno-oświatowej w Polsce*, Kraków 1918.

¹⁹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Wniosek o nadanie Krzyża Niepodległości, b.m., b.d., b.p.

²⁰ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Odpowiedź na prośbę o zwolnienie z pracy, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 24 VII 1918 r., b.p.

Siedlec, gdzie 1 sierpnia 1918 r. rozpoczął pracę w Królewsko-Polskim Gimnazjum im. Hetmana Żółkiewskiego²¹, jako nauczyciel literatury polskiej oraz wychowawca klas 7. i 8. W szkole tej pełnił również obowiązki sekretarza Rady Pedagogicznej.

W tym czasie nie rezygnował także ze służby harcerskiej. Najpierw został komendantem Harcerstwa Polskiego na obwód siedlecki, a następnie inspektorem okręgowym Harcerstwa Polskiego w Siedlcach. Aktywnie współdziałał przy rozbieraniu Niemców²². Do odradzającego się Wojska Polskiego Teslar zgłosił się już 5 listopada 1918 r. Zameldował się wówczas u komendanta placu w Siedlcach. Jednak ze względu na wykonywany do tej pory zawód nauczyciela, tak potrzebny w chwili tworzenia się polskiego szkolnictwa, został reklamowany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Dlatego też do wojska mógł wstąpić dopiero po zakończeniu pracy w gimnazjum, tj. 30 lipca 1919 r.²³

W stopniu porucznika Teslar rozpoczął służbę wojskową jako referent w dziale oświatowym Dowództwa Okręgu Generalnego (DOG) Warszawa. Następnie, 24 października 1919 r. trafił do DOG Kraków. 1 kwietnia 1920 r. otrzymał awans na stopień kapitana, a w związku z toczącą się wojną polsko-sowiecką, został sekretarzem generalnym Komitetu Obrony Narodowej na miasto Kraków. Kolejne dwa lata były dla niego niezwykle intensywne zarówno pod względem zawodowym, jak i naukowym. 23 lutego 1921 r. odkomenderowany został na studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jednocześnie musiał jednak pełnić obowiązki kierownika kursów polonizacyjnych w DOG Kraków, a od lutego 1922 r. kierować także Oddziałem III b Sztabu DOG Kraków oraz kursami metodyczno-oświatowymi. Równocześnie piastował stanowisko sekretarza krakowskiego okręgu „Strzelca”. Dodatkowo w 1922 r. został zweryfikowany w stopniu majora, dzięki wsparciu przedstawiciela Ministerstwa Spraw Wojskowych²⁴.

Intensywna praca naukowa doprowadziła do tego, że 7 grudnia 1921 r. na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego obronił rozprawę doktorską pt. *Ks. Piotr Skarga a Biblia i jej polskie teksty*. Promotorem tej pracy był wspomniany już wcześniej prof. Chrzanowski²⁵. Dodatkowo w tym samym roku Teslar wydał w Krakowie publikacje o tematyce wojskowej: *O wartościach*

²¹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Zaświadczenie wydane przez Gimnazjum Państwowe im. Hetmana Żółkiewskiego w Siedlcach, [Siedlce] 14 I 1921 r., b.p.

²² Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Wniosek o odznaczenie Krzyżem Zasługi, b.p.

²³ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny, Warszawa 3 IX 1932 r., b.p.

²⁴ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Wyciąg z protokołu z posiedzenia Ogólnej Komisji Weryfikacyjnej, odbytego w dniu 31 marca 1922 r., Warszawa 31 III 1922 r., b.p.

²⁵ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 195.

i znaczeniu polskiej kultury wojskowej oraz Wojenne dzieje Polski. Ta ostatnia praca stanowiła skrót jego wykładów opracowanych na potrzeby kursów polonizacyjnych dla oficerów DOG Kraków. Wraz z ukazaniem się pierwszych numerów „Polski Zbrojnej” na początku października 1921 r., Teslar nawiązał kontakt z redakcją, proponując publikację swoich tekstów literackich. Odpowiedź otrzymał już w 12 numerze „Polski Zbrojnej” z dnia 20 października 1921 r.: „Z nadesłanych poezji skorzystamy dla odcinka, dziękujemy. W dziale literackim idzie wszystko, co na poziomie druku, nie koniecznie tematy wojskowe. O propagandę na rzecz «Polski Zbrojnej» bardzo prosimy”²⁶. W ten sposób, dziesięć dni później, opublikowano jego wiersz pt. *Ustronny mój pokoiku...*²⁷. Z czasem Teslar zaczął coraz częściej nadsyłać materiały do „Polski Zbrojnej”, przede wszystkim korespondencję z Francji.

Rok 1921 zakończył z taką oto opinią służbową: „Charakter wyrobiony, wielki ideowiec z wybitnym poczuciem obywatelsko-żołnierskim. Bardzo obowiązkowy i pilny, taktowny. Fizycznie nieco wątpliwy. Wybitnie uzdolniony i zamiłowany w pracy. Nadaje się doskonale do wszelkiej pracy organizacyjnej w zakresie wychowawczo-oświatowym. Bardzo inteligentny, inicjatywny, posiada specjalnie wyrobiony zmysł wychowawczy. Wybitny kierownik Oddziału III b”²⁸. Co więcej, efekty jego działań spotkały się z tak dobrą oceną przełożonych, że przygotowany został wniosek o odznaczenie go Orderem Odrodzenia Polski, którego jednak ostatecznie nie otrzymał. Mimo to, warto zacytować tutaj samo uzasadnienie zawarte we wniosku, aby unaocznić ogrom pracy, jaką wykonał w tak krótkim czasie: „Zdolny, o dużej inicjatywie. Postawił pracę kulturalno-oświatową w DOG Kraków na wysokim poziomie. Organizował szkoły i kursy dla analfabetów, półanalfabetów. Szczególnie zwrócił uwagę na wytworzenie podoficerów oświatowych. Zakładał w garnizonach sklepy żołnierskie, świetlice gospody”²⁹.

Punkt zwrotny w karierze wojskowej Teslary, a jak się później okazało również literackiej, stanowił rok 1922. Otóż w pierwszej połowie tego roku, francuskie Ministerstwo Wojny zwróciło się do polskiego Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.) z prośbą o wyznaczenie oficera WP na stanowisko wykładowcy języka polskiego w szkołach wojskowych w Wersalu. Oddział III SG MSWojsk. zaproponował na to stanowisko Teslary, który następnie zameldował się u szefa Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce oraz w Biurze Personalnym tej misji.

²⁶ *Odpowiedzi od Redakcji*, „Polska Zbrojna” 20 X 1921 r., nr 12, s. 4.

²⁷ J.A. Teslar, *Ustronny mój pokoiku...*, „Polska Zbrojna” 30 X 1921 r., nr 22, s. 5.

²⁸ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Karta ewidencyjna, b.m., b.d., b.p.

²⁹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Wniosek na odznaczenie Orderem „Odrodzenia Polski”, b.m. [1921], b.p.

Wyjazd przewidziany był na okres jednego roku³⁰. Oddelegowanie do Francji nastąpiło 5 października 1922 r. Można niekiedy natrafić na błędne stwierdzenie, iż Teslar wyjechał nad Sekwanę z ramienia Wojskowego Biura Historycznego. Tymczasem w rzeczywistości do 1931 r. jego przydziałem służbowym było DOK Kraków, a od 1931 r. Wyższa Szkoła Wojenna.

Do Francji udał się wraz z żoną, natomiast synowie pozostali w Polsce, pod opieką jego teściowej³¹. Przez cały rok akademicki 1922/1923 Teslar prowadził zajęcia z języka polskiego w szkołach wojskowych w Wersalu i Paryżu. Wystąpił nawet do polskiego SG z prośbą o zezwolenie na uczęszczanie do École Supérieure de Guerre w charakterze słuchacza zwyczajnego. Zgody takiej nie otrzymał, ponieważ nie spełniał wymogów formalnych³². Natomiast jego początkowo roczny pobyt we Francji był następnie przedłużany na kolejne lata, zapewne w oparciu o istniejący *status quo*. Teslar okazał się niezwykle aktywną osobą. Wykładał język polski nie tylko w École Spécial Militaire de Saint-Cyr, ale również w École Supérieure de Guerre w Paryżu. Równocześnie w latach 1923–1925 odbył trzy staże w różnych jednostkach we Francji³³. Utrzymywał także kontakt z redakcją „Polski Zbrojnej”, nadsyłając stale korespondencję z Paryża.

Jednak nie zapomniał również o swojej drugiej pasji, czyli literaturze. Uczęszczał na studia nie tylko z zakresu literatury, ale też filozofii i teologii na Sorbonie, w Collège de France oraz w École Pratique des Hautes Études. Nad Sekwaną Teslar rozpoczął intensywne prace na rzecz popularyzacji polskiej literatury i kultury. W latach 1929–1932 zajmował stanowisko sekretarza generalnego w Société d'Échanges Artistiques et Littéraires entre la France et la Pologne, a także był wiceprezesem Komisji Literackiej³⁴. Najskuteczniejszą formą promocji literatury polskiej we Francji było oczywiście wydawanie jej w języku francuskim, lecz najpierw należało przetłumaczyć wybrane dzieła. Teslar aktywnie włączył się w te prace, dokonując łącznie tłumaczenia dwudziestu publikacji. Znalazły się wśród nich zarówno utwory literackie (poezja oraz proza), jak też prace z zakresu historii najnowszej. Wśród tłumaczonych autorów znaleźli się m.in. Jan Kochanowski, Henryk Sienkiewicz, Józef Piłsudski, Waław Sieroszewski, Adolf Dygasiński oraz Adam Przybyłski³⁵. Prawdziwym sukcesem literackim okazał się we Francji przekład *Krzyżaków* H. Sienkiewicza, którego współautorem był

³⁰ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo Oddziału III SG do Oddziału V SG, L. 2890/Szk. Tjn., Warszawa 6 VI 1922 r., b.p.

³¹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo DOK V Kraków do Oddziału V SG, L. 11935/III tjn., Kraków 23 VIII 1922 r., b.p.

³² Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo Oddziału V SG do Oddziału III SG, L. 27205, Warszawa 15 IX 1923 r., b.p.

³³ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny, Warszawa 3 IX 1932, b.p.

³⁴ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 195–196.

³⁵ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 197.

Jacques de France de Tersant. Ich praca spotkała się z przychylnymi recenzjami³⁶, a sama powieść doczekała się kilku wydań. W 1935 r. Teslara uhonorowano za ten przekład nagrodą Prix Langlois Akademii Francuskiej. W tym samym roku otrzymał również Srebrny Wawrzyn Polskiej Akademii Literatury³⁷.

W zasadzie do początku lat 30. XX w. sytuacja służbowa Teslara nie została uregulowana. Niosło to dla niego powtarzające się cyklicznie komplikacje, przede wszystkim natury finansowej (związane z poborami i uposażeniem)³⁸. Dlatego też, gdy w 1927 r. postanowiono ostatecznie wyjaśnić tę sprawę, okazało się, iż strona polska zagubiła swój egzemplarz umowy z 1922 r. w sprawie odkomenderowania wykładowcy języka polskiego do francuskich szkół wojskowych. W tej sytuacji postanowiono za pośrednictwem attaché wojskowego w Paryżu poprosić stronę francuską o kopię umowy³⁹. Jednak zdarzyła się tutaj rzecz nietypowa. Okazało się, iż również Francuzi zagubili tekst umowy: według wyjaśnień złożonych osobiście przez Teslara: „podobno umowa zaginęła”⁴⁰. W związku z tym postanowiono jedynie uregulować sprawy finansowe, bez poruszania kwestii samej umowy.

Oczywiście po stronie polskiej pojawiały się również propozycje odwołania Teslara do kraju. Wydaje się, że naciski te były dość silne, tak iż sprawa oparła się aż o ministra spraw wojskowych. Szef Biura Personalnego MSWojsk. wyjaśniał:

Przedłużenie pobytu mjr. Teslara Józefa w Paryżu było spowodowane koniecznością utrzymania katedry języka polskiego w „École Supérieure de Guerre” oraz w „École Militaire de Saint-Cyr” we Francji.

Katedra ta jest tylko jedna dla języka polskiego i czeskiego, a jak wynika z pisma Szefa Oddz. II Szt. Gł. L. 16118/II.Inf.P. oraz pisma Attaché Wojskowego i Morskiego przy Ambasadzie Polskiej w Paryżu L. 1375 z 28 VIII 1929 r. istniały silne tendencje w kierunku zastąpienia katedry języka polskiego, katedrą języka czeskiego, co byłoby bezwzględnie niewątpliwą szkodą dla interesów wojskowych, państwowych i z dużym uszczerbkiem prestige’u państwowego⁴¹.

³⁶ S. Markiewicz, „*Les Chevaliers Teutoniques*” de Sienkiewicz, „Bulletin Amitiés Franco-Etrangères” 1937, t. 3, nr 3, s. 78–82.

³⁷ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 197.

³⁸ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo Dept. VII MSWojsk. do Oddziału III SG, L. 12620/W.Up., Warszawa 3 III 1923 r., b.p.; Pismo J. Teslara do ministra spraw wojskowych, Paryż 11 V 1926 r., b.p.

³⁹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo Oddziału I SG, L. 5171/III, Warszawa 25 V 1927 r., b.p.

⁴⁰ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo Oddziału I SG, L. 6787/III, Warszawa 11 VII 1927 r., b.p.

⁴¹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo szefa Biura Personalnego MSWojsk. do I wiceministra spraw wojskowych, L. 5851/B.PI./30, Warszawa 13 VI 1930 r., b.p.

Należy tutaj zaznaczyć, że dwa lata wcześniej, tj. w 1928 r., Teslar uzyskał zgodę władz francuskich na dostęp do przechowywanych w archiwum Armii Francuskiej dokumentów z lat 1917–1921, dotyczących Polsko-Francuskiej Misji Wojskowej, Armii Polskiej we Francji oraz Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce. Ten etap jego działalności zostanie dokładniej omówiony w dalszej części artykułu, jednak należy tutaj zasygnalizować, iż prace w archiwum stanowiły kolejny argument przemawiający za przedłużeniem pobytu Teslara we Francji. Wspominał o tym również szef Biura Personalnego MSWojsk.:

Jednocześnie z pełnieniem funkcji wykładowcy katedry języka polskiego w „École Supérieure de Guerre” oraz „École Militaire de St. Cyr” mjr Teslar Józef prowadzi pracę nad badaniami historii armii polskiej we Francji w „Service Historique” francuskiego Sztabu Generalnego.

Cały materiał historyczny, związany z tymi pracami został oddany na skutek decyzji Ministra Spraw Wojskowych we Francji do dyspozycji mjr. Teslara [...].

Rozpocząwszy tę pracę w Paryżu mjr Teslar jest w niej najdokładniej zorientowany i z wielkimi korzyściami prace te kontynuuje.

Odwołanie w tych warunkach mjr. Teslara z zajmowanej placówki byłoby bezwzględnie połączone z niewątpliwą szkodą dla interesów wojskowych i państwowych ze względów prestige’owych i propagandowych (utrzymanie katedry języka polskiego w szkołach wojskowych francuskich) oraz ze względów na interes naukowo-historyczny polskiego Wojskowego Biura Historycznego⁴².

Po zakończeniu prac w archiwum wojskowym w Paryżu oraz kursów języka polskiego we francuskich szkołach wojskowych, Teslar został 31 lipca 1933 r. przeniesiony w stan nieczynny bez poborów. W jego opinii służbowej, za okres pobytu we Francji, czyli za lata 1922–1932, zapisano: „Wykładowca języka polskiego w École Supérieure de Guerre. Bardzo dobry. Zalety osobiste bardzo duże. Wybitna ambicja pracy. Bardzo duża pracowitość. Zdolności fizyczne duże. Inteligencja bardzo duża. Umie wyzyskać tak swe zdolności, jak wiadomości. Skrupulatny i dokładny w pracy. Bardzo dobry profesor, w warunkach bardzo trudnych na gruncie paryskim umiał zainteresować swych uczniów tak zagadnieniami polskimi w ogólności, jak specjalnie wojskiem i literaturą polską. Nadaje się głównie i omal wyłącznie do prac naukowo-historycznych z zakresu wojskowości polskiej, względnie historii i literatury polskiej”⁴³.

⁴² Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo szefa Biura Personalnego MSWojsk. do I wiceministra spraw wojskowych, L. 5851/B.P.I./30, Warszawa 13 VI 1930 r., b.p.

⁴³ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Karta ewidencyjna, b.m., b.d., b.p.

Teslar pozostał nadal we Francji i już 1 sierpnia 1933 r. rozpoczął pracę na stanowisku komisarza w Wydziale Prasowym Ambasady Rzeczypospolitej w Paryżu, jako kontraktowy pracownik polskiego MSZ. Do jego zadań należało m.in. sprawowanie kurateli nad Księgarnią Polską w Paryżu, którą uratował przed likwidacją. Jednocześnie rozpoczął współpracę z Biblioteką Polską oraz był redaktorem *Collection Polonaise* we francuskim wydawnictwie Éditions Edgar Malfère⁴⁴.

Dwa lata później, 30 listopada 1935 r. został przeniesiony w stan spoczynku⁴⁵. Aktywnie włączył się w utworzenie Centrum Studiów o Polsce. W 1937 r. rozpoczęto tam kurs poświęcony wojskowości polskiej. Prowadził go gen. Louis Faury, natomiast Teslar został jego asystentem⁴⁶. Współpracował również z wieloma francuskimi gazetami, m.in. z: „Le Monde nouveau diplomatique & économique”, „La Psychologie et la vie”, „Bulletin du Comité national de l'organisation française”, „La Revue bleue” (właśc. „La Revue politique et littéraire”), „L'Homme libre”, „La Pologne politique, économique, littéraire et artistique”, „Journal des débats politiques et littéraires”⁴⁷, oraz wygłaszał odczyty na temat historii i kultury Polski.

Pomimo stałej pracy zawodowej oraz osobistej aktywności na wielu polach, Teslar nie rezygnował z pisarskiego zamiłowania. Wydał kilka tomików wierszy, które jednak nie spotkały się z dużym odzewem. Natomiast dużo większym zainteresowaniem cieszyła się wydana w 1936 r. w języku francuskim 86-stronicowa publikacja poświęcona gen. Edwardowi Rydzowi-Śmigłemu⁴⁸. W następnym roku ukazała się wersja polskojęzyczna tej pracy pt. *Edward Śmigły-Rydz, Marszałek Polski: życiorys*. Jednocześnie wraz z małżonką opracował i opublikował w Paryżu w 1936 r. podręcznik do nauki języka polskiego dla Francuzów, pt. *Méthode pratique de polonais pour les Français. Première année*⁴⁹.

We wrześniu 1939 r. Teslar, przebywając nadal we Francji, pośpieszył w szeregi tworzonego nad Sekwaną Wojska Polskiego. Został oficerem łącznikowym Naczelnego Dowództwa Armii Polskiej we Francji⁵⁰. Skierowano go do współpracy z Misją Wojskową Francusko-Polską⁵¹, co nie było wcale łatwym zadaniem⁵². Po

⁴⁴ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 197.

⁴⁵ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Karta ewidencyjna, b.m., b.d., b.p.

⁴⁶ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 196.

⁴⁷ Warszawa, CAW-WBH, Oddział II, I.303.4.4724, Pro domo. J. Teslar do Oddziału II SG, b.m., 8 XI 1931 r., b.p.

⁴⁸ J.A. Teslar, *Le général Smigly-Rydz, commandant en chef de l'armée polonaise. Courte biographie*, Paryż 1936.

⁴⁹ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 196.

⁵⁰ *Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego*, t. 1: 30 VIII 1939 – 31 VII 1940, red. J. Rabiński, Lublin 2016, s. 493.

⁵¹ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 196.

⁵² M. Szczurowski, *Geneza formowania Armii Polskiej we Francji 1939–1940*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2002, z. 4, s. 118–119.

militarnej porażce Francji, został w czerwcu 1940 r. ewakuowany do Wielkiej Brytanii, gdzie ostatecznie przebywał aż do 1950 r.

Ten brytyjski okres, zresztą tak jak całe jego życie, stale kształtowały dwie miłości: do ojczyzny oraz do literatury. Po przybyciu na Wyspy Brytyjskie Teslar zamieszkał w Glasgow. Jako lektor języka polskiego pracował początkowo w Edynburgu oraz w School of Slavonic and East-European Studies w Oksfordzie. Następnie zaś, już na uniwersytecie w Glasgow, wykładał do końca wojny język polski oraz historię kultury polskiej. Podobnie jak we Francji, opublikował wraz z małżonką podręcznik do nauki języka polskiego, pt. *A New Polish Grammar*, oraz przydatną dla polskich żołnierzy dwujęzyczną publikację pt. *Angielsko-polska książka dla żołnierza. An English phrase and reading book for Polish soldiers*⁵³. Jednocześnie też stale tworzył, wydał zbiór wierszy⁵⁴ oraz publikował w prasie, m.in. w „Dzienniku Żołnierza” oraz „Wiadomościach Polskich”⁵⁵. Lata 1945–1952 to w życiu Teslara okres przymusowej bezczynności, ponieważ z powodu choroby oraz ówczesnej sytuacji politycznej pozostawał bez stałego zatrudnienia⁵⁶.

Pięć lat po zakończeniu II wojny światowej, w 1950 r. powrócił do Francji. Został członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego, a od 1953 r. współpracował z Polskim Uniwersytetem na Obczyźnie (PUNO), otrzymując w 1960 r. mianowanie na profesora nadzwyczajnego PUNO. Oprócz tego należał do organizacji literackich i kombatanckich⁵⁷ oraz publikował w prasie emigracyjnej, m.in. w londyńskich „Wiadomościach” i „Życiu” oraz paryskiej „Syrenie”⁵⁸. Zmarł 23 lipca 1961 r. w Dinard we Francji. Został pochowany na Cmentarzu Polskim w Montmorency. Ciało złożono najpierw do kwatery Towarzystwa Historyczno-Literackiego, a cztery lata później przeniesiono do grobu rodzinnego Teslarów⁵⁹. Należy również zaznaczyć, że oprócz wymienionych wcześniej nagród Teslar otrzymał Krzyż Walecznych (aż czterokrotnie), Krzyż Niepodległości i francuską Legię Honorową 5. klasy⁶⁰, Złoty Krzyż Zasługi za całokształt zasług w służbie wojskowej⁶¹ oraz wiele innych odznaczeń.

⁵³ *Rocznik bibliograficzny druków w języku polskim oraz w językach obcych o Polsce wydanych poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, 1 IX 139 – 31 XII 1941*, oprac. T. Sawicki, Londyn 1942, s. 31.

⁵⁴ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 197.

⁵⁵ *Teslar Józef Andrzej 1889–1961*, [w:] *Współcześni polscy...*, s. 317.

⁵⁶ P.M. Żukowski, *Od przyjaźni do wrogości. Dzieje pewnego zatargu pomiędzy Władysławem Pobóg-Malinowskim a Józefem Andrzejem Teslarem*, „Res Historica” 2009, t. 27, s. 117. W artykule tym omówiony został zatarg, jaki zaistniał pomiędzy W. Pobogiem-Malinowskim a J. Teslarem, w kwestii użytkowania mieszkania w Paryżu.

⁵⁷ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 199–200.

⁵⁸ *Teslar Józef Andrzej 1889–1961*, [w:] *Współcześni polscy...*, s. 317.

⁵⁹ W.J. Podgórski, *Poeci na tulaczce...*, s. 200.

⁶⁰ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny, Warszawa 3 IX 1932 r., b.p.

⁶¹ *Dziennik Personalny*, Ministerstwo Spraw Wojskowych, 19 III 1937 r., r. 18, nr 1, s. 3.

Osobą Józefa Teslars interesowały się służby bezpieczeństwa PRL-u. Nie może to budzić zdziwienia, biorąc pod uwagę jego długoletnią aktywność wojskową, zawodową, powiązania rodzinne oraz kontakty, które utrzymywał we Francji, Anglii i w środowisku polskiej emigracji. Jego teczka personalna została we wrześniu 1952 r. zabrana z Centralnego Archiwum Wojskowego i przekazana do Departamentu IV Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego⁶².

Przechodząc natomiast do drugiej części artykułu, czyli wspomnianego wcześniej archiwalno-wojskowego aspektu działalności Teslars, należy zaznaczyć, iż praca ta przyniosła niezwykle owocny plon w postaci tzw. Teki Teslars, przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego. Teki te to zespół akt stanowiących wypisy dokumentów znajdujących się w okresie międzywojennym w zasobie francuskiej Służby Historycznej Sztabu Generalnego Ministerstwa Wojny w Paryżu. Wypisy te zostały wykonane w latach 1929–1931 i koncentrowały się na trzech głównych zagadnieniach: Armii Polskiej we Francji, Francusko-Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu oraz Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce. Czurę chronologiczną stanowiły lata 1917–1921⁶³.

Opracowanie tego ogromnego zbioru dokumentów miało swój początek w zamysle przygotowania monografii nt. Armii Polskiej we Francji. W celu pełnego i jak najbardziej wiernego odtworzenia jej historii, należało zapoznać się z dokumentacją przechowywaną we francuskim archiwum wojskowym. Konieczność ta stworzyła z kolei dwa problemy. Pierwszym, o wiele łatwiejszym do rozwiązania, była kwestia wyboru właściwej osoby do prowadzenia tego typu prac. W Polsce, bez wątplenia, nawet w samym Wojskowym Biurze Historycznym i spośród współpracujących z nim historyków, wybrano by osoby, które mogłyby podjąć się tego zadania. Drugim problemem, o wiele trudniejszym do pokonania, było nakłonienie władz francuskich do wydania zezwolenia na prowadzenie prac i wykonanie odpisów interesujących materiałów. Należy przypomnieć, iż chodziło tutaj o dokumenty wytworzone zaledwie kilka lat wcześniej, więc praktycznie niedostępne dla historyków francuskich, nie wspominając już o zagranicznych badaczach.

Rozwiązaniem obu tych problemów okazał się jeden człowiek – Józef Andrzej Teslar. Znał bardzo dobrze język francuski, przebywał wówczas już od kilku lat w Paryżu, a pracując przez ten czas we francuskich szkołach wojskowych, nawiązał liczne znajomości wśród oficerów i generałów Armii Francuskiej. Dodatkowo jeszcze z czasów legionowych wyniósł doświadczenie w pracy archiwalnej. W ten sposób, dzięki swoim przymiotom oraz osobistym kontaktom z francuskimi wojskowymi, otrzymał on zgodę na przeprowadzenie kwerendy w archiwum Sztabu Generalnego w Paryżu.

⁶² Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Notatka Głównego Zarządu Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej, b.m., b.d., b.p.

⁶³ T. Wojciechowski, *Inwentarz kolekcji akt „Teki Teslars” 1917–1921*, Warszawa 1976, s. 2.

Szef Wojskowego Biura Historycznego, powołując się na informacje uzyskane od polskiego attaché wojskowego w Paryżu podkreślał, że „wojskowe władze francuskie zgodziły się na badanie aktów Polskiej Armii we Francji i zezwolenie to udzieliły ad personam majorowi Teslarowi”⁶⁴. Natomiast Wacław Lipiński w raporcie z wizytacji w paryskim archiwum pisał: „Gros materiałów źródłowych, odnoszących się do Armii Polskiej we Francji znajduje się w archiwum francuskiego Biura Historycznego, które to materiały na skutek decyzji zesłorocznej Ministra Spraw Wojskowych we Francji zostały oddane do dyspozycji majora Teslara jako pracownika Wojskowego Biura Historycznego. Major Teslar otrzymał zezwolenie na przepisanie wszystkich dokumentów i źródeł odnoszących się do Armii Polskiej we Francji. Przystąpiwszy do pracy mjr Teslar otrzymał od kierownika Archiwum francuskiego wszystkie pudła z aktami, których inwentarz opiewał, iż zawierają one akta odnoszące się do spraw polskich”⁶⁵. Na końcu zaś dodał wprost: „mjr Teslar otrzymał prawo do pracy w Service Historique głównie dzięki wstawiennictwu gen. Denain’a (obecnego szefa misji wojskowej w Polsce), który w Paryżu był uczniem mjr. Teslara jako wykładowcy języka polskiego”⁶⁶.

Z kolei o początkach swojej pracy na tym polu sam Teslar pisał tak: „Pracę w Service Historique Francuskiego Ministerstwa Wojny, gdzie uzyskałem wstęp dzięki stosunkom osobistym i na przekór trudnościom oficjalnym, rozpocząłem od 1 stycznia 1929 r. w charakterze dodatkowego odkomenderowania z naszego Wojskowego Biura Historycznego. Zrazu chodziło o napisanie monografii «Armia Polska we Francji». Rychło jednak spostrzegłem, że dokumentacja w Archives Historiques jest tak bogata, iż nie należy poprzestać na doraźnym i powierzchniowym opracowaniu monografii, ale że powinno się uzyskać dla WBH możliwie obfite kopie, zwłaszcza, gdy WBH nic prawie z tej dziedziny nie posiada. Przedłożyłem tedy motywowany plan pracy gen. Stachiewiczowi, który go w całej rozciągłości zatwierdził”⁶⁷.

Metody pracy Teslara w archiwum francuskim przedstawił Lipiński: „Przystąpiwszy do pracy mjr Teslar czyta najpierw akty, znajdujące się w poszczególnych pudłach i te, które uważa za konieczne do przepisania zakłada fiskami

⁶⁴ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Pismo szefa Wojskowego Biura Historycznego do szefa Biura Ogólno-Organizacyjnego MSWojsk., L. 99/29, Warszawa 14 I 1929 r., b.p.

⁶⁵ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Raport służbowy mjr. W. Lipińskiego z pobytu we Francji w związku z pracami nad Armią Polską formowaną we Francji, b.m., [wiosna 1929 r.], b.p.

⁶⁶ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Raport służbowy mjr. W. Lipińskiego z pobytu we Francji w związku z pracami nad Armią Polską formowaną we Francji, b.m., [wiosna 1929 r.], b.p.

⁶⁷ Warszawa, CAW-WBH, Oddział II, I.303.4.4724, Pismo J. Teslara do polskiego attaché wojskowego i morskiego w Paryżu, Paryż 24 II 1931 r., b.p.

celem orientacji dla maszynistek. Wybór aktów do przepisania przeprowadzony przez mjr. Teslara jest zupełnie trafiony. Major Teslar odrzuca tylko te akty, które nie mają specjalnego znaczenia dla całości zamierzonej przez niego pracy. Zaznaczone fiszkami akty przepisują maszynistki w trzech egzemplarzach, przy czym na akcie zostaje uwidoczniona całkowita nomenklatura jaka jest na pudle oraz na samym akcie tak, że w ten sposób otrzymuje się zupełną kopią tego stanu w jakim akta te znajdują się w archiwum Service Historique⁶⁸.

Natomiast o znaczeniu tego zadania, pomimo dużych środków finansowych, jakie pochłaniała jego realizacja, Lipiński pisał: „Zaznaczyć należy, iż praca w tych rozmiarach w jakich ona obecnie jest prowadzona będzie trwała jeszcze dosyć długo, przypuszczalnie jeden do dwóch lat. Aczkolwiek koszty związane z tym są dosyć poważne (opłata maszynistki wynosi 300 zł miesięcznie) niemniej jednak materiały odpisywane przedstawiają dla dziejów Armii Polskiej we Francji materiał niezastąpiony i wprost nieoceniony tak, że wzbogacenie odpisami tych materiałów naszego archiwum w zupełności pokryje te wydatki jakie są związane z pracą przepisania⁶⁹. W podsumowaniu raportu zaznaczał z kolei: „[...] dochodzę do przekonania iż akta, które nam zostały oddane do przepisania przedstawiają wartość pierwszorzędą dla interesów wojska i nauki wojskowej i z tego względu należy wszystko uczynić by rozpoczętą pracę doprowadzić do końca i by wszystkie materiały przepisane mieć dostarczone do Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie⁷⁰”.

Po powrocie do Polski, Teslar meldował: „Przez 3 lata 1929/31 pracowałem w Service Historique będąc dodatkowo odkomenderowany z naszego Wojskowego Biura Historycznego, któremu dostarczyłem przeszło 200 tek dokumentacji do dziejów Armii Polskiej we Francji (1917–1919)⁷¹”. W tym czasie Teslar nie tylko prowadził kwerendę i dokonał wyboru dokumentów do przygotowania odpisów, ale sporządził 4 egzemplarze tych odpisów, łącznie 55 tomów, z czego 3 egzemplarze odpisów przesłane zostały do Centralnego Archiwum Wojskowego, natomiast czwarty egzemplarz pozostawiono w archiwum francuskim⁷².

⁶⁸ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Raport służbowy mjr. W. Lipińskiego z pobytu we Francji w związku z pracami nad Armią Polską formowaną we Francji, b.m., [wiosna 1929 r.], b.p.

⁶⁹ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Raport służbowy mjr. W. Lipińskiego z pobytu we Francji w związku z pracami nad Armią Polską formowaną we Francji, b.m., [wiosna 1929 r.], b.p.

⁷⁰ Warszawa, CAW-WBH, APO, 1769/89/5245, Józef Andrzej Teslar, Raport służbowy mjr. W. Lipińskiego z pobytu we Francji w związku z pracami nad Armią Polską formowaną we Francji, b.m., [wiosna 1929 r.], b.p.

⁷¹ Warszawa, CAW-WBH, Oddział II, I.303.4.4724, Pismo J. Teslara do dowódcy Wyższej Szkoły Wojennej, Warszawa 25 VI 1932 r., b.p.

⁷² T. Wojciechowski, *Inwentarz kolekcji...*, s. 3.

Tadeusz Wojciechowski, który w latach 70. XX w. opracował wstęp i inwentarz tej kolekcji, pisał: „Teki Teslara są zwartą kolekcją uwierzytelnionych odpisów archiwaliów, stanowiących dla badaczy bogate źródło poznawcze w zakresie kształtowania się wzajemnych stosunków, zwłaszcza wojskowych, między Polską a Francją w zaraniu dziejów II Rzeczypospolitej”⁷³. Przez wiele dziesięcioleci, zarówno ze względów politycznych jak i finansowych, Teki Teslara stanowiły dla polskich historyków podstawowy materiał źródłowy przy badaniu zagadnień poświęconych tworzeniu i organizacji Armii Polskiej we Francji.

Spoglądając na całokształt działalności Józefa Andrzeja Teslara, widać bardzo wyraźnie trafność opinii wystawianych mu przez przełożonych już na początku lat 20. XX w. Rzeczywiście okazał się on człowiekiem o bardzo dużej inteligencji, takcie oraz ogromnej pracowitości, rozpalanej dodatkowo miłością do Polski oraz jej kultury. Niezależnie od aktualnej sytuacji i własnego położenia, czy to jako wojskowy, czy też osoba cywilna, zarówno w Polsce, we Francji, jak i w Anglii, wszędzie tam Teslar stale krzewił oraz popularyzował polski język i literaturę. Podejmowane przez niego działania okazywały się niezwykle efektywne. Widać to choćby na przykładzie Francji, gdzie przez cały okres międzywojenny rozbudzał w różnych grupach społeczeństwa francuskiego zainteresowanie Polską oraz jej kulturą. O powodzeniu tych działań świadczyć może choćby liczba polskich dzieł przetłumaczonych na język francuski, w tym kilkukrotne wznawianie tłumaczenia sienkiewiczowskich *Krzyżaków*. W Józefie Andrzeju Teslarze miłość do ojczyzny łączyła się z literackimi zamiłowaniem, sprawiając, że przez całe swoje życie walczył on o wolną Polskę i jej kulturę, zarówno „piórem”, jak i „z bronią w rękę”, gdy zaszła taka konieczność.

Bibliografia

Archiwalia

Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, Oddział II Sztabu Głównego (Generalnego) z lat 1921–1939, sygn. I.303.4.4724.

Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych, sygn. 1769/89/5245, Akta personalno-odznaczeniowe Józefa Andrzeja Teslara.

Literatura

Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego, t. 1: 30 VIII 1939 – 31 VII 1940, red. J. Rabiński, Instytut Pamięci Narodowej, Lublin 2016.

Dziennik Personalny, Ministerstwo Spraw Wojskowych, 19 III 1937 r., r. 18, nr 1.

Lewartowski H., Pochmarski B., Teslar J.A., *Szlakiem bojowym Legionów. Krótki zarys organizacji i dziejów 2. Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicyi i na Bukowinie*, Lwów 1915.

⁷³ T. Wojciechowski, *Inwentarz kolekcji...*, s. 15.

- Markiewicz S., „*Les Chevaliers Teutoniques*” de Sienkiewicz, „Bulletin Amitiés Franco-Étrangères” 1937, t. 3, nr 3, s. 78–82.
- Odpowiedzi od Redakcji, „Polska Zbrojna” 20 X 1921 r., nr 12, s. 4.
- Podgórski W.J., *Poeci na tulaczce. W kręgu autorów Oficyny Nicejskiej Samuela Tyszkiewicza 1940–1947*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2002.
- Polañska M., *Związek Eleusis i jego czasopismo*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2000, t. 3, z. 1, s. 49–60.
- Reklama księgarni G. Gebethnera i Sp. w Krakowie, „Górnoślązak. Pismo codzienne, poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” 11 III 1910 r., s. 6.
- Rocznik bibliograficzny druków w języku polskim oraz w językach obcych o Polsce wydanych poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, 1 IX 1939 – 31 XII 1941*, oprac. T. Sawicki, Oliver and Boyd, Londyn 1942.
- Szczerbiński M., Wasilewski K., *Działalność harcerstwa w zbiorowościach polonijnych w latach 1919–1939*, [w:] *Studia z dziejów harcerstwa na obczyźnie (1912–1946)*, red. S. Łopato, L. Nowak, M. Szczerbiński, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej Oddział w Gorzowie Wielkopolskim, Towarzystwo Miłośników Polesia w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 61–164.
- Szczurowski M., *Geneza formowania Armii Polskiej we Francji 1939–1940*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2002, z. 4, s. 115–143.
- Teslar A., *Kuchnia polsko-francuska*, Wydawnictwo Graf_ika, Warszawa 2009.
- Teslar J.A., *Apokalipsa w listach Z. Krasieńskiego do A. Cieszkowskiego*, „Przegląd Powszechny” 1917, r. 34, t. 137, z. 8/9, s. 299–311.
- Teslar J.A., *Le général Smigly-Rydz, commandant en chef de l’armée polonaise. Courte biographie*, Société Française d’Éditions Littéraires et Techniques, Paryż 1936.
- Teslar J.A., *O nowym polskim przekładzie Czterech Ewangelii*, „Przegląd Powszechny” 1917, r. 34, t. 136, z. 6, s. 790–806.
- Teslar J.A., *Projekt „Instytutu Narodowego”. Memorjał przedłożony Królewsko-Polskiemu Ministerjum Oświaty w sprawie upaństwowienia organizacji pracy kulturalno-oświatowej w Polsce*, Kraków 1918.
- Teslar J.A., *Ustronny mój pokoiku...*, „Polska Zbrojna” 30 X 1921 r., nr 22, s. 5.
- Teslar J.A., *Wpływ Biblii na Zygmunta Krasieńskiego*, „Przegląd Polski” 1912, t. 193, kwartał III (styczeń, luty, marzec), s. 249–270.
- Teslar Józef Andrzej, [w:] *Encyklopedia PWN*, wersja internetowa: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Teslar-Jozef-Andrzej;3986834.html> [dostęp: 07.08.2020].
- Wojciechowski T., *Inwentarz kolekcji akt „Teki Teslara” 1917–1921*, Warszawa 1976.
- Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 8, red. J. Czachowska, A. Szałagan, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2003.
- Żukowski P.M., *Od przyjaźni do wrogości. Dzieje pewnego zatargu pomiędzy Władysławem Pobóg-Malinowskim a Józefem Andrzejem Teslarem*, „Res Historica” 2009, t. 27, s. 115–128.